

*До разової спеціалізованої вченої ради PhD15089
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ВІДГУК

офіційного опонента –

декана інженерно-технічного факультету Державного вищого навчального закладу “Ужгородський національний університет”, кандидата технічних наук, доцента ГОЛИК Йолани Миколаївни

**на дисертаційну роботу КУЛКОВА Олександра Петровича на тему:
“Принципи і методи післявоєнного відновлення історичного середовища міста (на прикладі міста Одеси)”, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 192 – “Будівництво та цивільна інженерія” (галузь знань 19 – Архітектура та будівництво)**

1. Актуальність теми дослідження

Збереження історичної забудови в умовах збройних конфліктів є однією з найгостріших проблем сучасного містобудування, а повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України перетворила цю проблему з теоретичної на практичну необхідність. Історичні міста країни зазнали безпрецедентних втрат, зокрема пошкоджень і руйнувань об'єктів культурної спадщини, інженерної інфраструктури та традиційного міського середовища.

Особливої гостроти ця проблема набуває у випадку Одеси, чия архітектурно-містобудівна спадщина отримала значних втрат матеріального та соціокультурного характеру. Значущість цих втрат посилюється тим, що у 2023 році історичний центр міста здобув статус об'єкта всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО як особливе багатокультурне міське середовище, що покладає на державу додаткові зобов'язання щодо його збереження та відновлення.

Таким чином, післявоєнне відновлення історичного середовища міст, і міста Одеси зокрема, не може розглядатися лише як технічне завдання з ліквідації наслідків руйнувань. Воно потребує науково обґрунтованих підходів, які одночасно враховуватимуть масштаб і характер пошкоджень історичних об'єктів та принципи сталого міського розвитку. Раціональна стратегія збереження пошкоджених пам'яток архітектури повинна забезпечити не лише фізичне відновлення втрачених елементів, а й збереження ідентичності та автентичного характеру міського середовища, підвищення його стійкості до

майбутніх ризиків, а також збалансований довготривалий розвиток як унікальних історичних ландшафтів.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Комплексний та міждисциплінарний характер дисертаційного дослідження є основою для формування цілісних і науково обґрунтованих результатів та висновків. Здобувачем застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечує достовірність отриманих результатів.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації спираються на широку доказову базу. Вона включає ґрунтовний аналіз нормативно-правового поля, зокрема галузевого законодавства у сфері охорони культурної спадщини та містобудування, а також нормативно-технічної документації, до якої належать державні будівельні норми і стандарти у сфері містобудування, будівництва та реставрації пам'яток архітектури. Крім того, здобувачем опрацьовано літературні джерела вітчизняних і зарубіжних дослідників та вивчено відповідний міжнародний досвід.

Структурованість і послідовність дослідження підтверджуються методологічно виваженою побудовою кожного розділу, який завершується тезовим узагальненням розглянутих ключових положень. Такий підхід забезпечує чіткий логічний зв'язок між поставленими завданнями та висновками, отриманими за результатами проведеного аналізу, і в підсумку свідчить про високий науковий рівень виконаної роботи.

3. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертаційного дослідження виявляється насамперед у комплексному підході до вивчення актуальних проблем збереження історичного середовища міст на прикладі Одеси та в розробленні науково обґрунтованих положень щодо принципів і методів післявоєнного відновлення історичної забудови і міських просторів.

Уперше в межах дисертаційного дослідження на системній основі проаналізовано наслідки військових дій для історичної забудови та історичного ландшафту центральної частини Одеси як об'єкта всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. На основі цього аналізу розроблено математичний підхід до розрахунку інтегрального показника, названого Індексом післявоєнного відновлення історичних будівель, застосування якого дає змогу приймати управлінські рішення щодо черговості відновлення архітектурних об'єктів з урахуванням їхньої цінності для міста, історії та культури. Також уперше запропоновано модель відновлення історичного середовища міста, що охоплює послідовні етапи обстеження, консервації та відновлення пам'яток, а також визначено комплекс інженерних, містобудівних, організаційних і

пам'яткоохоронних заходів, спрямованих на збереження та післявоєнне відновлення історичного середовища Одеси як пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Дисертаційна робота також удосконалює наявні наукові підходи. Зокрема, поглиблено підходи до організації моніторингу за станом пам'яток архітектури та містобудування з визначенням ролі державних і муніципальних структур та громадських організацій, а також підходи до визначення джерел фінансування заходів зі збереження й відновлення історичного середовища Одеси. Крім того, розширено аналітичну базу досліджень впливу вибухово-ударної хвилі на історичні будівлі з урахуванням властивостей будівельних матеріалів, притаманних історичній забудові центру міста.

Подальшого розвитку в роботі здобувача набули наукові погляди щодо здійснення заходів з відновлення пошкоджених внаслідок бойових дій міст на засадах сталого розвитку, а також пропозиції щодо змісту відповідних заходів для Одеси з урахуванням її особливого статусу.

Отримані результати мають наукову цінність, оскільки формують систематизоване теоретичне підґрунтя для збереження історичного середовища міст, пошкоджених унаслідок збройних конфліктів, і водночас становлять практичний інтерес.

4. Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення одержаних результатів визначається насамперед можливістю формування на їхній основі виважених інженерних, містобудівних та управлінських рішень, спрямованих на збереження й післявоєнне відновлення культурної спадщини українських міст, зокрема історичного середовища міста Одеси. Особливої ваги цим рішенням надає статус історичного центру міста як об'єкта Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що суттєво підвищує вимоги до збереження автентичності міського середовища та зумовлює потребу в узгодженні національних і міжнародних підходів до охорони культурної спадщини. Одесу варто розглядати як унікальний приклад міста, у якому сконцентрована архітектура багатьох історичних епох поєднується з самобутньою мультикультурною природою міського середовища, що й становить його визначну універсальну цінність.

Практичну реалізацію цих завдань здатний забезпечити запропонований у дисертації метод розрахунку Індексу післявоєнного відновлення історичних будівель, який може стати дієвим інструментом ухвалення рішень для місцевої влади, пам'яткоохоронців і проєктантів. У контексті післявоєнної відбудови Одеси цей інструмент поєднує інженерний розрахунок із захистом культурної ідентичності міста, забезпечуючи наукову основу для прозорого збереження спадщини. Водночас отримані результати підтверджують необхідність чіткого дотримання меж і режимів використання історичних зон як базової передумови

формування науково обґрунтованої стратегії збереження та відновлення історичного середовища міста.

Подальше вирішення питань післявоєнної відбудови Одеси має враховувати статус її історичного центру як об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що передбачає розроблення Плану управління цим об'єктом, осучаснення історико-архітектурного опорного плану та перегляд Генерального плану міста з урахуванням останніх змін у містобудівній ситуації та статусі історичного центру.

Прикладне значення роботи посилюється й тим, що її результати можуть використовуватися в освітньому процесі, зокрема в навчальних програмах містобудівного, архітектурного, пам'яткоохоронного та інженерно-будівельного спрямування. Практичну цінність дисертації підтверджують також сформульовані пропозиції щодо вдосконалення нормативних документів у сфері охорони культурної спадщини, зокрема Порядку обліку об'єктів культурної спадщини, затвердженого наказом Міністерства культури України від 11 березня 2013 року № 158.

5. Повнота викладення основних положень в опублікованих працях

Апробація результатів дисертаційного дослідження через наукові публікації є обов'язковою умовою присудження наукового ступеня, оскільки саме публікації забезпечують оприлюднення отриманих наукових результатів, їхню фахову оцінку науковою спільнотою та підтверджують особистий внесок здобувача у розвиток відповідної галузі знань. Із цієї точки зору представлений у роботі перелік публікацій заслуговує на позитивну оцінку.

Наукові здобутки автора висвітлено у 4 публікаціях, які за своєю структурою охоплюють як одноособові, так і колективні дослідження. Основу становлять 3 одноособові статті у фахових виданнях України категорії "Б", доповнені однією статтею у співавторстві, опублікованою у виданні, що індексується наукометричними базами Scopus та Web of Science; при цьому особистий внесок здобувача у цій спільній роботі визначено належним чином. Додатковим підтвердженням апробації результатів слугують 2 тези доповідей, оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Таким чином, як кількісні, так і якісні показники публікаційної активності здобувача відповідають установленим вимогам до наукових робіт на здобуття ступеня доктора філософії. Тематика й зміст опублікованих праць узгоджуються з основними положеннями дисертації, послідовно розкриваючи її проблематику, концептуальні засади, методичні підходи та сформульовані наукові рекомендації, що свідчить про цілісність і завершеність проведеного дослідження.

6. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та оформлення

Структура дисертаційної роботи є логічно вивіреною та повністю підпорядкованою реалізації сформульованих мети й завдань дослідження. Послідовний виклад матеріалу в тісно взаємопов'язаних розділах забезпечує внутрішню цілісність і системність усього наукового дослідження.

За своєю будовою робота включає вступ, п'ять розділів із висновками до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел, а також рисунки та додатки. Список використаних джерел налічує 212 найменувань і викладений на 22 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 293 сторінки, з яких основний текст дослідження займає 194 сторінки. Для ілюстрації та обґрунтування отриманих результатів у роботі використано 9 таблиць, 67 рисунків, а також відповідні формули. Тема і зміст дисертаційного дослідження повністю відповідають спеціальності 192 “Будівництво та цивільна інженерія”.

У *вступі* дисертаційного дослідження обґрунтовано актуальність теми через призму наслідків повномасштабної збройної агресії для історичних міст України, зокрема Одеси, чия архітектурно-містобудівна спадщина зазнала значних втрат, а історичний центр з 2023 року набув статусу об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Автором опрацьовано широку джерельну базу, яка охоплює нормативно-правові акти у сфері охорони культурної спадщини та містобудування, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників за кількома напрямками, від пам'яткоохоронної проблематики до питань міцності конструкцій і впливу вибухових хвиль на будівлі. Сформульовано мету дослідження, спрямовану на вивчення впливу війни на історичне середовище міста Одеси та розроблення підходів до його збереження і відновлення, а також визначено відповідний перелік завдань, об'єкт, предмет і методологію дослідження. Коротко представлено наукову новизну роботи, яка полягає в комплексному розгляді проблеми післявоєнного відновлення з урахуванням статусу міста як пам'ятки ЮНЕСКО.

Перший розділ дисертації закладає теоретико-методологічне підґрунтя дослідження. Автор з'ясовує зміст поняття історичного міського середовища у співвідношенні із суміжною містобудівною термінологією, простежує еволюцію цієї категорії та її взаємозв'язок з концепцією історичного міського ландшафту, спираючись на положення хартій ЮНЕСКО й ІКОМОС. Значну увагу приділено закордонному досвіду повоєнної відбудови низки європейських міст, на основі яких виокремлено роль інституційної готовності влади, міжнародної співпраці та підходу, за якого зовнішня автентичність історичної забудови відтворюється навіть за використання сучасних будівельних матеріалів замість оригінальних. Підсумком розділу стало формулювання стратегічних принципів відновлення історичного середовища Одеси, які поєднують наукову достовірність, збереження автентичності,

технологічну модернізацію, засади сталого розвитку та залучення громадськості до відповідних процесів.

Другий розділ дослідження зосереджено на генезі планувальної структури історичного центру Одеси. Автор звертає увагу на спорідненість прямокутної вуличної мережі міста з гіподамовими планувальними схемами античних міст і аналізує панорамно-ландшафтні зв'язки як фактор просторової цілісності середовища. Окремо розглянуто типологію та стилістику історичної забудови, серед якої домінантними визначено класицизм та еkleктику, а також типи забудови територій відповідно до чинної містобудівної документації. Спираючись на історико-архітектурний опорний план, у розділі окреслено межі й режими використання історичних зон з урахуванням статусу об'єкта ЮНЕСКО та обґрунтовано необхідність розроблення Плану управління цим об'єктом, оновлення опорного плану та перегляду Генерального плану Одеси.

Третій розділ присвячено системному аналізу впливу збройної агресії росії на історичне середовище Одеси. Встановлено, що пошкоджень зазнали 176 об'єктів культурної спадщини міста, серед яких 22 будівлі національного значення розташовані безпосередньо в межах території ЮНЕСКО. Класифіковано характер руйнувань, виявивши, що більшість пошкоджень від ракетних ударів і безпілотників відповідають I–II категоріям і піддаються реставрації за умови першочергових протиаварійних заходів, тоді як прямі влучання спричиняють руйнування III–IV категорій, що унеможливлюють збереження конструктивних схем без радикального втручання. Окремо досліджено вплив вибухово-ударних хвиль на несучі конструкції історичних будівель, зведених переважно з черепашнику, та на цій основі запропоновано інженерні заходи із запобігання подальшим пошкодженням.

У четвертому розділі систематизовано сучасні методи обстеження й первинного реагування на пошкодження пам'яток культурної спадщини в умовах війни та післявоєнного відновлення, зокрема поєднання лазерного сканування, фотограмметрії та неруйнівних методів з інтеграцією отриманих даних у BIM- і GIS-середовища для довгострокового моніторингу. Показано, що ефективність збереження пам'яток залежить від комплексного застосування інженерно-технічних, цифрових і організаційних підходів, включно з методами консервації та тимчасової стабілізації. Центральним результатом розділу є авторський метод розрахунку Індексу післявоєнного відновлення історичних будівель, заснований на системі коефіцієнтів, які враховують ступінь руйнації, історико-культурний статус, автентичність матеріалів, розташування, функціональне призначення та вартість відновлення будівлі. Практичну придатність методу продемонстровано на прикладі Спасо-Преображенського собору та Одеської обласної філармонії, а сам підхід може застосовуватися органами влади та пам'яткоохоронними структурами для обґрунтування управлінських рішень щодо фінансування відновлювальних робіт.

П'ятий розділ присвячено організаційно-управлінським механізмам післявоєнного відновлення історичного середовища та формулюванню принципів сталого й автентичного відновлення. Обґрунтовано потребу в диференційованому підході до визначення зон пріоритетного втручання з урахуванням культурної цінності об'єктів, ступеня їх пошкодження та соціально-економічної значущості, а також відповідних регламентів робіт у межах історичної забудови. Проаналізовано роль державних, муніципальних і громадських структур у системі моніторингу пам'яток, зокрема обґрунтовано доцільність створення міжвідомчих комісій для системної роботи з відновлення пошкодженого середовища. Окремо розглянуто моделі фінансування післявоєнної реставрації, серед яких відзначено роль міжнародних організацій та урядів, а також необхідність створення органу управління об'єктом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Запропоновано модель комплементарної участі держави, донорів і власників історичних будівель у відновлювальних заходах, за якою публічні та донорські кошти спрямовуються на забезпечення конструктивної безпеки, протиаварійні та реставраційні роботи, тоді як власники беруть участь у співфінансуванні експлуатаційних заходів.

Отже, дисертаційне дослідження вирізняється послідовністю викладу та відповідністю нормам наукового стилю, а його оформлення в цілому узгоджується з вимогами до кваліфікаційних робіт.

7. Дотримання вимог академічної доброчесності

Здійснена перевірка дисертації підтверджує самостійний характер проведеного дослідження та особистий внесок здобувача у формулювання його основних наукових положень. Робота вирізняється коректним і послідовним цитуванням джерел відповідно до чинних бібліографічних стандартів, правильною технічною мовою, а залучені наукові матеріали логічно вбудовані в структуру тексту, забезпечуючи обґрунтованість авторських висновків. Оскільки випадків недобросовісного запозичення чи інших порушень академічної етики не встановлено, можна констатувати, що рівень академічної доброчесності здобувача є високим і відповідає усім вимогам, які висуваються до наукових праць подібного рівня.

8. Зауваження та побажання до дисертаційної роботи

В дисертаційній роботі підняті важливі питання післявоєнного відновлення історичного середовища міст на засадах комплексного підходу, який включає науковий аналіз містобудівної, архітектурної, інженерної пам'яткоохоронної та управлінської складових. Безумовно, такий підхід є сильною стороною наукового дослідження. Визначаючи безумовні переваги проведеного дослідження доцільно визначити ряд недоліків та положень, що мають дискусійний характер:

1. У першому розділі дисертації досліджується післявоєнний досвід відбудови ряду єврейських міст, зокрема тих, історична забудова та традиційне середовище яких постраждало під час Другої світової війни. Серед українських міст наводяться приклади Києва, Харкова тощо. Поряд з цим, цікаво було б проаналізувати підходи до відбудови пам'яток архітектури, історичних будівель та міських просторів міста Одеси, враховуючи те, що історична забудова міста також постраждала під час Другої світової війни, а саме місто використовується як робоча модель для побудови наукових принципів післявоєнної відбудови.

2. У третьому розділі автором запропоновано метод розрахунку Індексу післявоєнного відновлення історичних будівель як інтегрального показника, який дозволяє визначати місце, роль і значення історичної пам'ятки для міста і з урахуванням чого встановлювати порядок та першочерговість фінансування заходів з відновлення. Математичний розрахунок проведено для двох об'єктів в місті Одесі – пам'ятки архітектури і містобудування національного значення Одеської обласної філармонії ім. Д.Ойстраха та пам'ятки історії місцевого значення Спасо-Преображенського кафедрального собору. Дані об'єкти суттєво відрізняються за рядом критеріїв, які враховуються під час визначення Індексу післявоєнного відновлення історичних будівель, тому результати розрахунку і пріоритетність відновлення будівель є очевидною. Поряд з цим, було б доцільно навести ще додаткові приклади розрахунку згаданого Індексу для інших історичних будівель, які мають подібні один до одного критерії, значення коефіцієнтів і розрахункову вагу. В такому випадку практична придатність до застосування методу визначення пріоритетності відновлення історичних будівель (Індексу післявоєнного відновлення історичних будівель) була би більш переконливою.

3. У п'ятому розділі дослідження, автор аналізує питання участі громадськості у моніторингу щодо стану об'єктів культурної спадщини, зазначає кілька прикладів такої партисипації. Водночас, для підтвердження спроможності громадських організацій надавати дієву практичну допомогу органам місцевого самоврядування у реалізації заходів зі спостереження та моніторингу за станом збереження історичної забудови, а також для об'єктивної оцінки щодо можливості внесення відповідних змін до законодавства у сфері охорони культурної спадщини, варто навести більшу кількість успішних прикладів участі громадських організацій та активістів у моніторингових заходах.

Утім, необхідно наголосити, що сформульовані в процесі опонування зауваження стосуються переважно окремих аспектів наукової роботи та мають рекомендаційний характер, спрямований на подальше вдосконалення викладу матеріалу. Зазначені зауваження не стосуються сутнісних наукових положень, ключових результатів та висновків дисертації, а отже, не применшують її

наукової новизни, теоретичної обґрунтованості та практичної значущості. Загалом виявлені недоліки мають локальний характер і не ставлять під сумнів достовірність та цінність одержаних здобувачем наукових результатів.

9. Відповідність дисертації встановленим вимогам

За результатами розгляду дисертації Кулікова Олександра Петровича “Принципи і методи післявоєнного відновлення історичного середовища міста (на прикладі міста Одеси)” можна зробити висновок, що робота відповідає вимогам, які висуваються до наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 192 “Будівництво та цивільна інженерія” галузі знань 19 “Архітектура та будівництво”. Про це свідчать зміст і структура дослідження, належний науковий рівень, достатня обґрунтованість сформульованих положень, повнота оприлюднення отриманих результатів та їх практична орієнтованість. Водночас оформлення дисертації здійснено відповідно до чинних нормативних вимог, зокрема “Вимог до оформлення дисертації”, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, та “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

10. Загальний висновок

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що дисертаційна робота Кулікова Олександра Петровича “Принципи і методи післявоєнного відновлення історичного середовища міста (на прикладі міста Одеси)” виконана відповідно до поставлених мети та завдань, а її результатом стало формулювання власних, науково обґрунтованих тверджень і пропозицій щодо збереження та післявоєнного відновлення історичного середовища міст, постраждалих унаслідок бойових дій, зокрема міста Одеси. Отримані здобувачем наукові результати мають як теоретичне, так і практичне значення для органів місцевої влади, освітньої та наукової спільноти, а також фахівців у сфері архітектури, містобудування, інженерії, будівництва та охорони пам'яток.

Виконане дисертаційне дослідження повністю узгоджується з вимогами чинного законодавства у сфері атестації здобувачів наукових ступенів, зокрема з положеннями “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою КМУ від 12 січня 2022 року № 44. Робота відповідає встановленим критеріям, які висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії, а здобувач, Куліков Олександр Петрович, гідний

присудження цього ступеня за спеціальністю 192 “Будівництво та цивільна інженерія” галузі знань 19 “Архітектура та будівництво”.

Офіційний опонент

декан інженерно-технічного факультету

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”,

член Спілки урбаністів,

кандидат технічних наук, доцент

Йолана ГОЛИК